

Ольга РОЗГОН,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ПОРЯДОК РОЗРАХУНКУ АЛІМЕНТІВ НА ДИТИНУ МІЖ БАТЬКАМИ СУДОМ

Спори, що виникають із сімейних правовідносин про стягнення аліментів, є однією з поширених категорій справ, які вирішуються в порядку цивільного судочинства та залишаються актуальними, оскільки зміни у законодавстві практично кожен рік вносять щось нове до судової практики.

Регламентация на законодавчому рівні виконання обов'язку з утримання дитини є гарантією забезпечення життєвого рівня неповнолітніх. Це соціальне питання має велику актуальність, тому що позови зі стягнення аліментів посідають перше місце серед категорій справ, які розглядаються судами в Україні.¹

Факультативно з правом на утримання дитини право утримання від другого з подружжя виникає у того з батьків, із ким проживає дитина, зокрема:

- дружина, чоловік, із ким проживає дитина, має право на утримання від другого з подружжя до досягнення дитиною трьох років (ч. 2 ст. 84, ч. 1 ст. 86 Сімейного кодексу України (далі — СК));
- якщо дитина має вади фізичного або психічного розвитку, дружина, чоловік, із ким проживає дитина, має право на утримання від другого з подружжя до досягнення дитиною шести років (ч. 3 ст. 84, ч. 2 ст. 86 СК).

¹ Кузнецова Ю.В. Стягнення аліментів як гарантія виконання обов'язку батьків з утримання дитини // «SOCIOPROSTIR: междисциплинарный электронный сборник научных работ по социологии и социальной работе». – 2016. – № 5 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sociology.kharkov.ua/images/socioprostir/magazine/5_2016/11.pdf

СК надав можливість батькам узгодити питання надання аліментів на утримання дитини без втручання суду шляхом укладання договору про сплату аліментів. Так, у ст. 189 СК передбачено, що батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину, в якому визначають розмір, умови, порядок і строки виплати. Умови договору не можуть порушувати права дитини, встановлені законодавством.

Договір про сплату аліментів укладається у письмовій формі та має бути нотаріально посвідчений. У випадку недотримання такої процедури договір визнається недійсним.

Нотаріальне посвідчення договору дає можливість здійснювати примусове стягнення. Аліментний договір у такому випадку має силу виконавчого листа і є підставою для стягнення державним виконавцем коштів на утримання дитини в безспірному порядку.

Якщо договір про надання аліментів не виконується платником, їх одержувач має право звернутися до державного виконавця для примусового виконання договору. Якщо ж він звертається до суду з позовом про стягнення аліментів у судовому порядку на загальних підставах, передбачених законодавством, його позов не підлягатиме задоволенню, оскільки через укладення аліментного договору сторони вже пов'язані зобов'язанням із надання аліментів, і для таких осіб установлений спеціальний порядок виконання договору та стягнення аліментів.

Якщо аліменти сплачуються не за рішенням суду, а відповідно до укладеного між батьками договору, у випадку заборгованості санкція, передбачена ст. 196 СК, застосовується за наявності прямої вказівки на це в договорі (п. 22 постанови пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 № 3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів»).

Таким чином, якщо аліменти на дитину виплачуються за договором, зазначена в законі санкція не застосовується до недобросовісного платника аліментів, якщо про це немає прямої вказівки в договорі.²

Якщо батьки не досягли згоди, аліменти на утримання зазвичай присуджуються судом. Незалежно від того, коли позов про стягнення аліментів на дитину був задоволений судом, аліменти на дитину присуджуються за рішенням суду від дня пред'явлення позову. За рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька та (або) у твердій грошовій сумі.

На думку В.В. Єфременко, судовий захист права на аліменти є надійним та ефективним способом, оскільки дозволяє суду, здійснюючи правосуддя, в межах цивільної процесуальної форми всебічно з'ясувати обставини кожної конкретної справи, дослідити всі надані докази, винести рішення, обов'язкове до виконання, тобто реально сприяти захисту суб'єктивного права дитини відповідного віку.³

До суду подається позовна заява про стягнення аліментів. Зазвичай вона може бути поєднана із проханням розірвати шлюб

і визначити місце проживання дитини. В позовній заяві зазначається місце проживання (перебування) відповідача (особи, з якої належить стягувати аліменти). Однак, якщо такі дані невідомі, суд може ухвалою оголосити його розшук.

У разі задоволення позову аліменти присуджуються з дня подання позовної заяви. Однак суд може допустити негайне виконання рішення, якщо стягнення проводиться в межах суми платежу за один місяць.

Найбільш поширеним розміром аліментів, який установлюється судом на одну дитину, є $\frac{1}{4}$ частки від отриманого одним із батьків доходу, а на двох і більше дітей — половина. З урахуванням різниці в отримуваних батьками доходах в Україні судам варто встановлювати, який розмір реальних коштів припадатиме на одну дитину. Якщо розмір аліментів, що припадатиме на одну дитину, менший за прожитковий мінімум для дитини відповідного віку, то до участі у справі мають залучатися дід і баба дитини, на яких також може бути покладений обов'язок з утримання дитини. Якщо ж під час встановлення судом аліментів у розмірі $\frac{1}{4}$ частки від отриманого одним із батьків доходу буде з'ясовано, що такий розмір значно перевищує прожитковий мінімум для дитини відповідного віку, має йтися про стягнення коштів на утримання дитини, її розвиток і матеріальне забезпечення в майбутньому. У зв'язку з цим слід виходити з того, що діти не повинні жити за мінімальними стандартами, якщо батьки здатні надавати більший обсяг матеріальної допомоги. Але зобов'язаному сплачувати аліменти одному із батьків необхідно роз'яснити його/її право на контроль за використанням коштів на утримання і розвиток дитини, включаючи обов'язок невитрачати протягом місяця кошти класти на банківський рахунок дитини.⁴

Згідно із ч. 2 ст. 182 СК мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 30 відсотків прожиткового

² Розгон О.В. Деякі особливості визначення розміру аліментів на дитину за чинним законодавством України // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2012. – № 6. – С. 115-124 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-b4-d0-b5-d1-8f-d0-ba-d1-96-d0-be-d1-81-d0-be-d0-b1-d0-bb-d0-b8-d0-b2-d0-be-d1-81-d1-82-d1-96-d0-b2-d0-b8-d0-b7-d0-bd-d0-b0-d1-87-d0-b5-d0-bd-d0-bd-d1-8f-d1-80-d0-be-d0-b7-d0-bc-d1-96-d1-80>

³ Єфременко В.В. Сторони у справах про стягнення аліментів на дітей / В.В. Єфременко // Форум права. – 2007. – № 3. – С. 97–103 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07evvand.pdf>

⁴ Дерій О.О. Аліментні зобов'язання у цивільно-судовому процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / О. О. Дерій; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2014. – 18 с. – С. 14.

мінімуму для дитини відповідного віку, за винятком випадків, передбачених статтею 184 цього Кодексу.

Звісно, тридцять відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку — невелика сума, але не факт, що в позовному провадженні заявник зможе домогтися більшого, адже потрібно довести, що сам заявник не в змозі самотійно утримувати дитину, довести, що чоловік (дружина) має більшу суму і може сплачувати більший розмір аліментів, а дитина дійсно потребує саме цього розміру аліментів. Це досить складно зробити, якщо відповідач заперечує, посилається на низький дохід, наявність на утриманні інших дітей, непрацевдатної дружини (чоловіка), інших осіб, які перебувають на утриманні, поганий стан здоров'я, що потребує витрат на лікування, та інші обставини, які не дозволяють сплачувати аліменти в більшому розмірі.⁵

Відповідно до ч. 1 ст. 191 СК аліменти на дитину присуджуються за рішенням суду від дня пред'явлення позову.

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про державний бюджет на 2016 рік»⁶ визначено такий прожитковий мінімум для дітей:

- віком до 6 років: з 1 січня 2016 року — 1167 гривень, з 1 травня — 1228 гривень, з 1 грудня — 1355 гривень;
- віком від 6 до 18 років: з 1 січня 2016 року — 1455 гривень, з 1 травня — 1531 гривня, з 1 грудня — 1689 гривень.

У випадку ухилення від сплати аліментів позивач (той із батьків, хто виховує дитину) може подати на розгляд відповідний позов до суду першої інстанції у порядку ст. 165 СК. Разом із тим одночасно з позбавленням батьківських прав суд може присудити ще й стягнення аліментів на дитину.

Законодавчо не встановлений обов'язок суду щодо вирішення питання про стягнення

аліментів, якщо така вимога не заявляється. Крім того, слід урахувати, що у випадку, коли дитина позбавляється батьківського піклування і передається під опіку органу опіки та піклування, аліменти на утримання такої дитини повинні стягуватися не на користь зазначеного органу, а перераховуватися на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України, що встановлено ч. 3 ст. 193 СК.

Спори, пов'язані з позбавленням батьківських прав, подаються і розглядаються за місцем перебування відповідача, тобто особи, яка позбавляється батьківських прав. Якщо ж у позові заявлені вимоги і про позбавлення прав, і про стягнення аліментів, позивач має право самотійно визначити підсудність спору. Наприклад, позивач може подати позов за своїм зареєстрованим місцем проживання або перебування.

Дуже важливим моментом під час розгляду спору про позбавлення батьківських прав є визначення підстав для такого позбавлення. У судовій практиці досить часто зустрічаються випадки, коли суди під час винесення рішення не конкретизують, із яких саме підстав відповідно до ч. 1 ст. 164 СК відповідача позбавили батьківських прав. При цьому рішення про позбавлення батьківських прав може вважатися законним лише в разі правильного визначення юридично значимих обставин у справі, а також повного, всебічного та об'єктивного їх дослідження, унаслідок чого й виноситься обґрунтоване рішення.

Під час вирішення питання про позбавлення батьківських прав неабияку роль відіграє думка неповнолітнього, який досяг десятилітнього віку. Суд у процесі розгляду спору зобов'язаний опитати такого неповнолітнього щодо необхідності позбавлення його батьків батьківських прав, але за умови присутності педагога чи фахівця органу опіки та піклування, дитячого закладу, де перебуває неповнолітній.

Позбавлення батьківських прав жодним чином не пов'язане з позбавленням батьківських обов'язків. Так, відповідно до ч. 2 ст. 166 СК особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо

⁵ Чундак М.В. Стягнення аліментів в порядку наказного провадження. Основні проблеми та шляхи до вдосконалення законодавчих норм // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 15 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/viewFile/347/368>

⁶ Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25.12.2015 № 928-VIII // Голос України від 31.12.2015 № 250.

утримання дитини. Законом передбачено, що одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або за власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів на дитину.⁷

При цьому аліменти можуть стягуватися як із позбавленням батьківських прав, так і без нього. Зокрема, Ленінським районним судом м. Кіровограда було розглянуто справу за позовом про позбавлення батьківських прав і стягнення аліментів.⁸ Судом встановлено, що між позивачем та відповідачем шлюб розірвано. Останні п'ять років він сам виховує та утримує дітей. Їхні сімейні відносини з ОСОБА_3 склалися так, що вона стала проживати окремо і припинила спілкування з ним, підтримувала відносини лише з донькою, але, як йому стало відомо, протягом останнього року відносини між ними також фактично припинилися. З часу спільного проживання відповідач взагалі не брала участі у вихованні сина, його утриманні, не цікавиться його станом здоров'я, духовним і моральним розвитком, не вітає з Днем народження та іншими святами. Така поведінка ОСОБА_3 свідчить про її фактичну відмову від дитини. Оскільки станом на сьогоднішній день донька є повнолітньою, має повну дієздатність і може самостійно звертатися до суду за захистом своїх прав та інтересів, питання позбавлення батьківських прав щодо неї не ставиться. На даний момент вона проживає у м. Кіровоград і навчається в Кіровоградському медичному коледжі. Позивач разом із сином проживає в АДРЕСА_1. Ця квартира належить на праві власності йому та ОСОБА_3 у рівних частках.

Перевіривши обставини його звернення, орган опіки та піклування прийшов

до висновку, що є доцільним позбавлення ОСОБА_3 батьківських прав по відношенню до малолітнього сина ОСОБА_4. Наслідком ухилення ОСОБА_3 від своїх материнських обов'язків є те, що хлопчик на сьогодні її не пам'ятає, оскільки більша частина його життя пройшла в її відсутності. Ці обставини зазначені й у висновку органу опіки та піклування. Відповідача не бачили і не знають ні вихователі дитячого садочка, який свого часу відвідував ОСОБА_4, ні вчителі школи, в якій він на даний момент навчається. При цьому жодних перешкод для спілкування матері з сином позивач не чинив. Зважаючи на те, що відповідач фактично сама усунулася від прав та обов'язків щодо дітей, свідомо ними знехтувала, орган опіки та піклування вважає за доцільне позбавити її батьківських прав. Він не має відомостей щодо офіційного місця роботи ОСОБА_3, однак йому відомо про її достатній рівень умов проживання, а також тривалі закордонні поїздки, тому вважає за доцільне заявити вимогу про стягнення аліментів у твердій грошовій сумі, розмір якої визначає у 2000 грн. Зазначений розмір аліментів включає в себе витрати на лікування дитини, харчування, забезпечення одягом, шкільним приладдям, предметами для розвитку дитини та побуту, сплату комунальних послуг, шкільні витрати за навчання, оплату навчання у позашкільних гуртках, кишенькові витрати і витрати на дозвілля (театр, кінотеатр), а також витрати на літній відпочинок.

Позивач просить позбавити ОСОБА_3 батьківських прав щодо малолітнього сина ОСОБА_4; стягнути з ОСОБА_3 на його користь аліменти на утримання сина ОСОБА_4, у розмірі 2000 грн. щомісячно до досягнення сином повноліття; стягнути з відповідача на його користь понесені судові витрати по справі.

Дослідивши матеріали справи, суд вважає, що позовні вимоги ОСОБА_2 підлягають частковому задоволенню з таких підстав.

Згідно зі статтями 11–12 Закону України «Про охорону дитинства»⁹ батько і мати

⁹ Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.

⁷ Дерій О.О. Проблемні питання застосування норм сімейного кодексу України під час розгляду судами спорів, що виникають із сімейних правовідносин // Науковий вісник Херсонського університету. Серія: Юридичні науки. – № 5. – Т. 1 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lj.kherson.ua/2015/pravo05/part_1/26.pdf

⁸ Про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів: рішення Ленінського районного суду м. Кіровограда. Справа № 405/7616/15-ц від 20.01.2016 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55267872>

мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей. Предметом основної турботи й основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини. Позбавлення батьківських прав або відібрання дитини у батьків без позбавлення їх цих прав не звільняє батьків від обов'язку утримувати дітей.

Відповідно до ч. 1 п. 2 ст. 164 СК мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він ухиляються від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини.

Згідно зі ст. 165 СК право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав мають один із батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла чотирнадцяти років.

Відповідно до п. 16 постанови пленуму Верховного Суду України від 30.03.2007 № 3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» особи можуть бути позбавлені батьківських прав лише щодо дитини, яка не досягла вісімнадцяти років, і тільки з підстав, передбачених ст. 164 СК.

Ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідне харчування, медичний догляд, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють задоволенню нею загально визначених норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. Зазначені фактори (як кожен окремо, так і в сукупності) можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Зі слів ОСОБА_2, його колишня дружина, ОСОБА_3, виїхала за кордон. З огляду на

вищевикладене, відповідно до п. 5 ст. 19, п.п. 2 п. 1 ст. 164 СК України орган опіки та піклування Броварської міської ради вважає за доцільне позбавити батьківських прав ОСОБА_3 по відношенню до її малолітнього сина ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_2, у зв'язку з тим, що мати ухиляється від виконання батьківських обов'язків (а. с. 12–14).

Аналізуючи зібрані по справі докази в їх сукупності суд приходить до висновку, що мати ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_2, — ОСОБА_3 протягом тривалого часу не виконує батьківських обов'язків, станом здоров'я, успіхами, розвитком дитини не цікавиться, утримання не здійснює, матеріально не допомагає, втратила із сином родинний зв'язок, що є підставою для задоволення позовних вимог у відповідності з п. 2 ч. 1 ст. 164 СК України.

Враховуючи, що обов'язок утримувати дитину є рівною мірою обов'язком як матері, так і батька, а також інтереси дитини, її потреби у розвитку та навчанні, виходячи з принципів розумності та справедливості, при визначенні розміру аліментів суд дійшов висновку, що заявлені позовні вимоги слід задовольнити частково і стягувати з відповідача аліменти на користь позивача на утримання неповнолітнього сина ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_2, в розмірі 1455 гривень щомісячно, із проведенням відповідної індексації, починаючи з 29 жовтня 2015 року і до досягнення сином ОСОБА_4 повноліття, тобто до ІНФОРМАЦІЯ_5.

Відповідно до частин 1–2 ст. 184 СК, якщо платник аліментів має нерегулярний, мінливий дохід, частину доходу отримує в натурі, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення, суд за заявою платника або одержувача може визначити розмір аліментів у твердій грошовій сумі. Розмір аліментів, визначений судом у твердій грошовій сумі, підлягає індексації відповідно до п. 2 ст. 184 СК, яка проводиться згідно із Законом України «Про індексацію грошових доходів населення».¹⁰

Відповідно до ст. 1 зазначеного Закону індексація грошових доходів населення —

¹⁰ Про індексацію грошових доходів населення: Закон України від 03.07.1991 № 1282-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 42. — Ст. 551.

встановлений законами та іншими нормативно-правовими актами України механізм підвищення грошових доходів населення, що дає можливість частково або повністю відшкодувати подорожчання споживчих товарів і послуг.

У Порядку проведення індексації грошових доходів населення¹¹ зазначено, що індексації підлягають грошові доходи громадян, одержані у гривнях на території України, які не мають разового характеру:

- пенсії або щомісячне довічне грошове утримання (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною та інших доплат, установлених законодавством), крім тих, які зазначені у пункті 3 цього Порядку;
- стипендії;
- оплата праці найманих працівників підприємств, установ, організацій у грошовому виразі, яка включає оплату праці за виконану роботу згідно з тарифними ставками (окладами) і відрядними розцінками, доплати, надбавки, премії, гарантійні та компенсаційні виплати, передбачені законодавством, а також інші компенсаційні виплати, що мають постійний характер;
- грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, посадових осіб митної служби;
- суми виплат, що здійснюються відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування (допомога по безробіттю, матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного, щомісячна грошова сума, яка компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання (з ураху-

ванням виплат на необхідний догляд за потерпілим), щомісячна страхова виплата особам, які перебували на утриманні потерпілого внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, страхова виплата дитині, яка народилась інвалідом унаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання її матері під час вагітності);

- суми відшкодування шкоди, заподіяної працівникові каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- суми, що виплачуються особам, які мають право на відшкодування шкоди у разі втрати годувальника.

До об'єктів індексації, визначених у пункті 2, не належать, зокрема: тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме.

Що ж до максимального розміру аліментів, то закон його не встановлює, оскільки він у кожному випадку встановлюється судом з урахуванням потреб дитини. Що ж до можливостей батьків, зокрема того, що один із батьків не має регулярного доходу, наприклад, фізична особа — підприємець, то практика 2016 року вказує на те, що суд також може винести рішення про максимальний розмір аліментів.

Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України 19 жовтня розглянула справу за позовом про стягнення аліментів на дітей. Зокрема, позивачка просила суд стягнути аліменти на утримання дочок у розмірі по 3 500 грн. щомісяця на кожну, але не менше ніж 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку до досягнення ними повноліття.

При вирішенні справи ВСУ вказав, що статтею 180 СК передбачений обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Згідно з ч. 3 ст. 181 СК аліменти на дитину присуджуються у частці від заробітку (доходу) її матері, батька (ст. 183 цього Кодексу) або у твердій грошовій сумі (ст. 184 цього Кодексу) і виплачуються щомісячно.

¹¹ Про затвердження Порядку проведення індексації грошових доходів населення: постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1078 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 29. – С. 137. – Ст. 1471. – Код акта 25844/2003.

Відповідно до ст. 182 СК при визначенні розміру аліментів суд ураховує: стан здоров'я та матеріальне становище дитини; стан здоров'я і матеріальне становище платника аліментів; наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина; інші обставини, що мають істотне значення.

У справі, яка переглядається, визначивши розмір аліментів на двох дітей по 1/3 частині заробітної плати щомісяця, але не менше ніж 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, апеляційний суд, із висновком якого погодився касаційний суд, не врахував положень ч. 2 ст. 183 СК про обов'язок суду в разі стягнення аліментів на двох і більше дітей визначити єдину частку від заробітку (доходу) матері, батька на їх утримання, яка буде стягуватися до досягнення найстаршою дитиною повноліття.¹²

Таким чином, Верховний Суд України постановою від 19.10.2016 № 6-1798цс16 розтлумачив, що у випадках, коли йдеться про виплату аліментів на двох і більше дітей необхідно визначити єдину частку від заробітку (доходу) матері, батька на їх утримання, яка буде стягуватися до досягнення найстаршою дитиною повноліття.

Вирішуючи питання щодо розміру аліментів, суд повинен ураховувати, що їх розмір на одну дитину не може бути меншим, ніж зазначений у ч. 2 ст. 182 СК. Що ж стосується максимального розміру аліментів, які стягуються з боржника, то відповідно до ч. 3 ст. 70 Закону України «Про виконавче провадження» із заробітної плати боржника може бути утримано за виконавчими документами до погашення у повному обсязі заборгованості у разі стягнення аліментів 50% заробітної плати боржника.

Отже, якщо фіксована сума буде набагато перевищувати заробітну плату платника

аліментів, то відповідно суд, не враховуючи того, що у відповідача є ще інший або додатковий дохід окрім заробітної плати, може й не задовольнити позов. Тоді фіксована сума на виплату аліментів за рішенням суду може бути знижена до 50% від заробітної плати.

Порядок стягнення аліментів визначено у ст. 74 цього Закону і статтях 194–197, 274 СК.

На практиці також постає питання: чи відносяться виплати, пов'язані з навчанням дитини в університеті та проживанням у гуртожитку, до додаткових витрат? Ці витрати зумовлені особливими обставинами, оскільки спрямовані на розвиток здібностей дитини (її навчання), при цьому зазначені витрати понесені позивачкою до настання повноліття дитини. Крім того, вирішуючи спір, суд також ураховував наявність у позивачки потреби в матеріальній допомозі у зв'язку з навчанням дитини.

Це питання викликане практикою запитів того з батьків, хто виховує дитину (дітей), із думкою про те, що, окрім аліментів, можна стягувати з одного із батьків додаткові витрати для навчання, в тому числі повнолітньої дитини віком до 23 років.

Так, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України 24 лютого 2016 року, розглянувши в судовому засіданні справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення додаткових витрат на утримання дитини за заявою ОСОБА_1 про перегляд ухвали судді Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24 квітня 2015 року,¹³ в задоволенні заяви відмовила.

Оскільки Судова палата встановила, що дочка позивачки навчається в Запорізькому національному технічному університеті за контрактом (загальний термін навчання з 1 вересня 2013 року по 30 травня 2017 року,

¹² Про перегляд Верховним Судом України ухвали колегії суддів судової палати у цивільних справах Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 14 квітня 2016 року: постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19.10.2016 № 6-1798цс16 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/764D538D23136D98C22580610038C22E](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/764D538D23136D98C22580610038C22E)

¹³ Про стягнення додаткових витрат на утримання дитини за заявою ОСОБА_1 про перегляд ухвали судді Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24 квітня 2015 року: постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24.02.2016 № 6-1296цс15 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D0AC1B596D783E8BC2257F78002EB024](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D0AC1B596D783E8BC2257F78002EB024)

загальна вартість оплати за навчання становить 43 тис. 41 грн.) і проживає в гуртожитку. Починаючи з 1 вересня по 15 лютого 2014 року позивачка понесла відповідні витрати, пов'язані з навчанням доньки, тому просила суд: стягнути з відповідача на її користь *S* частину витрат за період з 1 вересня по 15 лютого 2014 року на оплату за навчання в розмірі 3 тис. 74 грн. 19 коп. і проживання доньки в гуртожитку в розмірі 849 грн. 97 коп.; допустити негайне виконання рішення суду і стягнути з відповідача на її користь судові витрати.

Згідно з довідкою, виданою Запорізьким національним технічним університетом 12 грудня 2013 року, ОСОБА_3 є студенткою першого курсу денної форми навчання гуманітарно-правового факультету Запорізького національного технічного університету (за контрактом) і її навчання закінчиться 30 травня 2017 року. З 1 вересня 2013 року ОСОБА_3 проживає і зареєстрована в гуртожитку № 3 університету АДРЕСА_1.

Рішенням Нікопольського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 23 травня 2014 року відповідно до ст. 199 СК з відповідача стягнуті аліменти на утримання доньки у твердій грошовій сумі в розмірі 600 грн. щомісячно на період її навчання в Запорізькому національному технічному університеті до 30 травня 2017 року.

Ухвалюючи рішення про відмову в задоволенні позову про стягнення додаткових витрат, пов'язаних із навчанням дочки, суд першої інстанції, з висновками якого погодилися суди апеляційної та касаційної інстанцій, виходив з відсутності правових підстав для задоволення позову, оскільки позивачка просить стягнути зазначені суми за ст. 185 СК, обґрунтовуючи це як обов'язок відповідача брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами, а витрати на проживання у гуртожитку та вартість навчання не належать до таких витрат.

Частинами 1–3 ст. 181 СК передбачено, що способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними (той із них, хто проживає

окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі); за рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька та (або) у твердій грошовій сумі.

Положеннями статей 180, 183, 185, 193, 198–199 СК визначаються декілька видів виконання цього обов'язку, зокрема: утримання неповнолітньої дитини, що стягується у частках або твердій грошовій сумі (статті 180, 183); участь батьків у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом, тощо) (ст. 185); утримання дитини, яка перебуває в закладі охорони здоров'я, навчальному або іншому закладі (якщо батьки не беруть участі в утриманні дитини, до державного або комунального чи іншого закладу, аліменти можуть бути стягнуті з них на загальних підставах) (ст. 193); батьки зобов'язані утримувати своїх повнолітніх непрацевдатних дочку, сина, які потребують матеріальної допомоги, а також якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і потребують матеріальної допомоги до досягнення ними двадцяти трьох років, за умови якщо батьки можуть надавати таку допомогу (ст. 198).

Згідно із ч. 1 ст. 185 СК той із батьків, із кого присуджене стягнення аліментів на дитину, а також той із батьків, до кого вимога про стягнення аліментів не була подана, зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо).

Отже, виходячи з аналізу ст. 185 СК, додаткові витрати присуджуються на дитину за наявності в одного з батьків, із яким проживає дитина, додаткових витрат, викликаних особливими обставинами, зокрема необхідністю розвитку дитини за наявності в неї здібностей, талантів, у зв'язку з її хронічною хворобою, лікуванням, каліцтвом тощо. Наявність таких витрат має довести особа, що заявляє позовні вимоги про стягнення додаткових витрат. Ці кошти є додатковими, на відміну від коштів, які отримуються одним із батьків на утримання дитини.

Разом із тим статтею 199 СК передбачений обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання. Якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання та у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу. Право на утримання припиняється у разі припинення навчання. Право на звернення до суду з позовом про стягнення аліментів має той із батьків, із ким проживає дочка, син, а також самі дочка, син, які продовжують навчання.

На відміну від правовідносин щодо участі батьків у додаткових витратах, правовідносини обов'язку батьків утримувати повнолітніх дочку, сина на період навчання регулюються главою 16 СК, яка, зокрема, передбачає обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання та у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, шляхом сплати аліментів (статті 199, 200, 201 цього Кодексу). При визначенні розміру аліментів слід ураховувати вартість навчання, підручників, проїзду до навчального закладу, проживання за місцем його знаходження. Норми цієї глави не встановлюють самостійного, окремого від аліментних зобов'язань, обов'язку батьків брати участь у додаткових витратах на дочку, сина, що викликані особливими обставинами.

Таким чином, у випадках, коли дитина потребує матеріальної допомоги у зв'язку з навчанням до досягнення нею двадцяти трьох років, правила ст. 185 СК України не застосовуються, зазначені правовідносини регулюються статтею 199 цього Кодексу.

Як правило, суди стягують 1/4 (25%) від усіх видів заробітку (доходу) щомісячно, але не менше 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Але позивачі інколи просять замість 1/4 частини стягнути з батька дитини (відповідача) аліменти в розмірі 1/2 частини від усіх видів його заробітку (доходу) щомісячно. Найчастіше це пов'язано з витратами на дитину у зв'язку зі станом її здоров'я.

Зауважимо, що суди у своїх рішеннях мають з'ясовувати питання про стан здоров'я,

який може бути гіршим ніж у інших дітей та вимагати постійного догляду і лікування, та матеріальне становище дитини і платника аліментів, визначати наявність у платника аліментів інших дітей або непрацездатних чоловіка, дружини та родичів.

Так, Солонянським районним судом Дніпропетровської області задоволено позов позивача — з відповідача стягнуто аліменти в розмірі 1/2 частини його доходів, оскільки у доньки було встановлене захворювання — дитячий церебральний параліч, подвійна геміплегія та її визнано інвалідом до 18 років, унаслідок чого дитина потребує особливого домашнього догляду, материнської турботи, постійного контролю стану здоров'я, необхідно регулярно робити аналізи та щорічно проходити повне медичне обстеження. У зв'язку зі станом здоров'я дитини матір змушена була за місцем роботи взяти відпустку без збереження заробітної плати і на даний момент отримує лише дохід у вигляді державної допомоги в розмірі 1696 гривень 30 копійок щомісячно, якого не вистачає на утримання доньки, придбання необхідних медикаментів, засобів гігієни, забезпечення нормальних умов її проживання та інше, на що вона витрачає не менше 5000 гривень щомісячно.

Позивач вважає, що з відповідача необхідно стягнути аліменти на утримання неповнолітньої дитини в розмірі 1/2 частини його прибутків, оскільки з 01 січня 2015 року встановлено прожитковий мінімум для дитини віком до 6 років у розмірі 1032 гривні.¹⁴

Отже, суд при визначенні розміру аліментів відповідно до ст. 182 СК України враховує визнання позову відповідачем згідно з поданою до суду письмовою заявою (а. с. 32), матеріальне становище платника аліментів, який отримує прибутки у вигляді заробітної плати за місцем роботи на посаді продавця промислових товарів у ТОВ «ФОЗЗІ-ФУД», магазин № 242_С, стан здоров'я як відповідача, так і дитини, яка згідно з медичним

¹⁴ На сьогодні згідно зі ст. 7 Закону України «Про державний бюджет на 2016 рік» прожитковий мінімум для дітей віком від 6 до 18 років становить: з 1 січня 2016 року – 1455 гривень, з 1 травня – 1531 гривня, з 1 грудня – 1637 гривень.

висновком № 7 від 25 березня 2011 року та довідкою дитячої поліклініки державного закладу «Спеціалізована медична частина № 6» є дитиною інвалідом віком до 18 років, унаслідок чого потребує лікування та домашнього догляду (а. с. 11), її вік і потреби, на які позивачка витрачає близько 5000 гривень щомісячно (а. с. 4–5), відсутність можливості у позивачки отримувати прибутки за місцем роботи, де їй надана відпустка без збереження заробітної плати по догляду за дитиною, що потребує індивідуального догляду, в період з 11 лютого 2015 року по 11 лютого 2016 року (а. с. 12–13), наявність прибутків у позивачки лише у вигляді державної соціальної допомоги дітям-інвалідам у розмірі 1696 гривень 30 копійок (а. с. 12) та вважає необхідним відповідно до ст. 183 СК України стягнути з відповідача аліменти на утримання неповнолітньої дитини у розмірі 1/2 частини його прибутків щомісячно до досягнення дитиною повноліття, оскільки права та обов'язки кожного з батьків є рівними за законом, у тому числі й щодо утримання дітей. Будь-яких інших доказів на підтвердження матеріального стану, стану здоров'я як стосовно дитини, так і щодо відповідача, а також витрат позивачки на утримання доньки сторонами суду не надано, а інших утриманців відповідач не має.¹⁵

Таким чином, суд постановив стягнути на користь позивачки (ОСОБА_1) аліменти на утримання неповнолітньої дитини — доньки (ОСОБА_3) у розмірі 1/2 частини від усіх видів заробітку (доходу) відповідача щомісячно, але не менше 30 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, до досягнення дитиною повноліття, допустивши негайне виконання рішення суду в частині стягнення аліментів у межах суми платежу за один місяць.

Практика судів визнавати судовим рішенням аліменти у частках покликана потребою захистити права того з батьків, із ким

проживає дитина. Так, 19 жовтня 2016 року Верховна Рада України прийняла за основу законопроект № 4928 про внесення змін щодо поліпшення захисту права дитини на належне утримання, яким пропонується спростити механізм прийняття судового рішення щодо стягнення аліментів.¹⁶

Дійсно, неоднозначність судової практики щодо застосування положень чинного законодавства призводить до обмеження прав осіб, на користь яких стягуються аліменти.

Проектом Закону пропонується внести зміни до Сімейного кодексу України, передбачивши законодавчі підстави для: відступу судом від засади рівності часток подружжя у спільному майні в разі ухилення одним із них від виконання своїх обов'язків з утримання дітей; визначення правового режиму аліментів як власності дитини; усунення підстав, які використовуються платником аліментів для затягування розгляду справ про стягнення аліментів; урахування витрат платника аліментів, щодо яких останнім не доведене джерело походження коштів для їх фінансування, при визначенні розміру аліментів; збільшення мінімального розміру аліментів, які підлягають стягненню з платника аліментів; визначення тим із батьків або інших законних представників дитини, з яким проживає дитина, способу стягнення аліментів; чіткого визначення заборгованості за аліментами для різних категорій їх платників, щодо яких у чинному законодавстві та судовій практиці існують прогалини чи протиріччя; відповідальності за прострочення сплати додаткових витрат на дитину; стягнення аліментів у наказному провадженні за вимогою стягувача аліментів у розмірі на одну дитину — однієї чверті, на двох дітей — однієї третини, на трьох і більше дітей — половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку в разі визначення розміру

¹⁵ Про стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини: рішення Солонянського районного суду Дніпропетровської області. Справа № 192/938/15-ц від 06.08.2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48195506>

¹⁶ Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо покращення захисту права дитини на належне утримання: постановою Верховної Ради України від 19.10.2016 № 1691-VIII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1691-19/card2#Card>

аліментів як частки від заробітку (доходу) матері, батька дитини, або в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо заявлено вимогу про індексацію аліментів, присуджених у твердій грошовій сумі; використання альтернативної підсудності у справах про стягнення додаткових витрат, індексацію аліментів; звільнення позивача від сплати судового збору у справах про стягнення додаткових витрат, пені (неустойки) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів та зміну способу їх стягнення.

Незважаючи на те, яку форму мало судове рішення (судовий наказ або рішення суду), або якщо не стягуються аліменти в добровільному порядку (шляхом укладення договору про стягнення аліментів), застосовують виконавче провадження.¹⁷

Відповідно до Закону України «Про виконавче провадження»¹⁸ (ст. 17) щодо стягнення аліментів виконання державною виконавчою службою підлягають такі виконавчі документи: 1) виконавчі листи, що видаються судами; 2) судові накази; 3) виконавчі приписи нотаріусів.

Порядку стягнення аліментів присвячено ст. 74 цього Закону, якою визначено його особливості. Зокрема, в разі наявності заборгованості зі сплати аліментів понад три місяці стягнення може бути звернене на майно боржника.

Значну увагу законодавцем приділено обчисленню розміру заборгованості зі сплати аліментів, що є повноваженням державного виконавця. Саме на підставі цього розрахунку стягувач може звернутися до суду з питанням застосування відповідальності за прострочення сплати аліментів у порядку ст. 196 СК. Водночас на підставі довідки про неотримання аліментів за останні

6 місяців, що передують місяцю звернення, яка також надається стягувачу державним виконавцем, відповідно до Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22.02.2006 № 189 (далі — Порядок), стягувачу надається допомога в розмірі 30 відсотків прожиткового мінімуму, встановленого законом для дитини відповідного віку. У зв'язку із проведенням антитерористичної операції до Порядку були внесені певні доповнення. У разі неможливості отримання довідки про наявність і розмір аліментів від органів державної виконавчої служби, розташованих на тимчасово окупованій території України та в районі проведення антитерористичної операції, тимчасова допомога призначається на підставі письмової заяви одного з батьків про отримання (неотримання) аліментів. Відповідальність за достовірність наданої органу соціального захисту населення інформації щодо неотримання аліментів або щодо їх розміру покладається на одного з батьків.¹⁹

Водночас несплата аліментів тягне за собою і негативні наслідки для боржника. Зокрема, ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» установлено, що «за наявності заборгованості зі сплати аліментів у розмірі, що сукупно перевищує суму відповідних платежів за шість місяців, державний виконавець звертається до правоохоронних органів з поданням (повідомленням) про притягнення боржника до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від сплати аліментів». Відповідно до ст. 164 Кримінального кодексу України (далі — КК) злочинним є злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне

¹⁷ Кузнецова Ю.В. Стягнення аліментів як гарантія виконання обов'язку батьків з утримання дитини // «SOCIOПРОСТІР: междисциплинарный электронный сборник научных работ по социологии и социальной работе». – 2016. – № 5 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sociology.kharkov.ua/images/socioprostir/magazine/5_2016/11.pdf

¹⁸ Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 24. – Ст. 207.

¹⁹ Порядок призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22.02.2006 № 189 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 8. – Ст. 446.

ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні. Кваліфікуючою ознакою цього злочину є скоєння того ж самого діяння, вчинене особою, раніше судимою за злочин, передбачений статтями 164–165 КК.

Але досить часто мають місце випадки, коли отримати аліменти на дитину доволі складно, а іноді майже неможливо. Причин для цього може бути багато: відсутність коштів у платника аліментів, його ухилення від сплати останніх, відсутність платника за місцем проживання та низка інших об'єктивних і суб'єктивних обставин. Чинне сімейне законодавство містить систему положень, спрямованих на забезпечення виконання аліментнозобов'язаною особою свого обов'язку, однак вони далеко не завжди спрацьовують. Одним із альтернативних способів забезпечення отримання дітьми належних економічних благ є договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (договір про припинення права на аліменти).²⁰

Стаття 190 СК передбачає можливість припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно. Ця можливість поширюється і на аліментний договір. Той із батьків, з яким проживає дитина, і той із батьків, хто проживає окремо від неї, з дозволу органу опіки та піклування можуть укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Такий

договір нотаріально посвідчується і підлягає державній реєстрації. Якщо дитина досягла чотирнадцяти років, вона бере участь в укладенні цього договору.

Набувачем права власності на нерухоме майно є сама дитина або дитина і той із батьків, з яким вона проживає, на праві спільної часткової власності на це майно.

У разі укладення такого договору той із батьків, з яким проживає дитина, зобов'язується самостійно утримувати її. Укладення договору не звільняє того з батьків, хто проживає окремо, від обов'язку брати участь у додаткових витратах на дитину.

Майно, отримане дитиною за цим договором, може бути відчужене до досягнення нею повноліття лише з дозволу органу опіки та піклування.

За позовом відчужувача нерухомого майна договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно може бути розірваний у разі невиконання тим із батьків, з яким проживає дитина, обов'язку з її утримання.²¹

Обов'язок сплати аліментів може припинитися також, наприклад, у разі смерті дитини або платника аліментів чи оголошення їх померлими. Суд може звільнити батьків від обов'язку утримувати дитину, якщо її дохід набагато перевищує дохід кожного з них і забезпечує повністю її потреби.

Ураховуючи проаналізовані справи, значимо, що суди повинні ретельно перевіряти питання виконання батьками свого обов'язку утримувати дитину до досягнення нею повноліття і правильно визначати обставини, які потрібно встановити для законного вирішення справи про стягнення аліментів на дитину. ✎

²⁰ *Таш'ян Р.І.* Договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно // Проблеми законності. – 2010. – № 10. – С. 64 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pz/2010_110/110_8.pdf

²¹ *Дуба І.* Аліменти на дитину за договором // Юридичний вісник України. – 2007. – № 11 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.yurinform.com/ua/analytical_information/?id=610